ผัสสะ

สิ่งที่ต้องรู้จักและควบคุม

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

ผัสสะ

สิ่งที่ต้องรู้จักและควบคุม

พระธรรมโกศาจารย์
(พุทธทาส อินฺทปญฺโญ)

สวนโมกขพลาราม
ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี

ปีที่พิมพ์ ธันวาคม ๒๕๔๘

จัดพิมพ์โดย ธรรมทานมูลนิธิ สวนโมกขพลาราม

ผู้สนใจหนังสือเล่มนี้สามารถติดต่อได้ที่

ธรรมทานมูลนิธิ

๖๘/๑ หมู่ ๖ ต.เลม็ด อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี ๘๔๑๑๐

โทร. ๐-๗๗๔๓-๑๕๙๖, ๐-๗๗๔๓-๑๖๖๑ ถึง ๒

โทรสาร ๐-๗๗๔๓-๑๕๙๗

พิมพ์ที่ : มิตรนราการพิมพ์

๒๕๙/๑๔๒ ซอยพิบูลย์เวศน์ ๒ สุขุมวิท ๗๑ พระโขนงเหนือ วัฒนา กรุงเทพฯ ๑๐๑๑๐

โทร. ๐-๒๓๙๒-๐๑๔๖ โทร: ๐-๒๓๘๑-๐๒๓๘

(ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

อุทิศนา

ลอยธรรมะมาลัย ลงสู่โลกอันเบียฬบีฑ์
แผ่ธรรมะรังษี ตามพระพุทธทรงประสงค์ ฯ
มั่นหมายจะเสริมศาสน์ สถาปน์โลกให้อยู่ยง
ปลอดภัยพินาศ, คง เป็นโลกศุขสถาพร ฯ
หากแล้งพระธรรมญาณ อันธพาลกลีบร
จะครองโลกเป็นอากร ให้เลวลู่สู่เดรัจฉาน ฯ
จะทุกข์ทนทั้งคืนวัน พิฆาตกันบ่มีประมาณ
ด้วยเหตุอหังการ เข้าครองโลกวิโยคธรรม ฯ

บรรษัทพระพุทธองค์ จึ่งประสงค์ประกอบกรรม
ตามแนวพระธรรมนำ ให้โลกผองผ่องพ้นภัย ฯ
เผยแผ่พระธรรมทาน ให้ไพศาลพิชิตชัย
แปดหมื่นสี่พันนัย อุทิศทั่วทั้งปถพี ฯ

พ.ท.

๒๕๒๓

บรรยายอบรม นิสิตมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ณ ศาลาธรรมโฆษณ์ สวนโมกข์ ไชยา
๑๔ สิงหาคม ๒๕๒๖

ผัสสะ
สิ่งที่ต้องรู้จักและควบคุม

ในการพูดกันครั้งสุดท้ายนี้ **ขอให้ตั้งใจฟังให้ดีเพราะจะเป็นการพูดอย่างรวบยอด** หรือว่าอย่างส่งท้ายอย่างสรุปก็ได้ แล้วแต่จะเรียก, และเป็นเรื่องสำคัญแน่นอน จึงได้เอามาพูดเป็นเรื่องสุดท้ายสำหรับเป็นหลักและใช้ทั่วไปตลอดเวลาเลยก็ว่าได้, และเป็นที่สรุปหมดของทุกเรื่อง คือทุก ๆ เรื่องที่จะพูดต่อไป หรือพูดมาแล้ว มันก็สรุปอยู่ในเรื่องนี้, และเป็นเพียงคำพูดคำเดียวถ้าเข้าใจถือเอาไว้ได้จะเป็นผลมาก จะมีผลมาก.

ศึกษาให้รู้จักเรื่องผัสสะ

ถ้าลองทายดูก่อนก็ได้ ว่าจะพูดว่าอะไร ? จะได้แก่คำว่าอะไร ? อาตมาเชื่อว่า คงทายผิด ไม่เชื่อก็ลองทายไว้ก่อนซิว่า อาตมาจะพูดว่าอะไร ? **คำเดียวสำหรับหมดทุกเรื่อง.** เอ้า, ทายแล้วนะ จะบอกว่า **คำเดียว** คำนั้นคือคำว่า**ผัสสะ** ถูกไหม ? ใครทายถูกบ้าง คือ**เรื่องผัสสะ ?**

เรื่องนี้มันเป็นเรื่องครอบหมดใน**บรรดาธรรมะ,** ธรรมะศึกษา ธรรมะปฏิบัติ ธรรมะอะไรก็ตาม **ไปรวมอยู่ที่คำคำเดียว;** เหมือนกับเป็นขั้วของเรื่อง, **เป็นต้นขั้วของเรื่อง** คือคำว่า **ผัสสะ** แล้วมีคำให้ท่องจำง่าย ๆ เกี่ยวกับผัสสะนี้ ว่า **ความทุกข์เกิดที่จิต เพราะทำผิดเรื่องผัสสะ; ความทุกข์จะไม่โผล่ ถ้าไม่โง่เรื่องผัสสะ; ความทุกข์เกิดไม่ได้ ถ้าเข้าใจเรื่องผัสสะ.** นั่นมันไปรวมอยู่ที่คำว่าผัสสะคำเดียว ก็เหลืออยู่แต่ว่ารู้จักหรือเปล่า **ว่าเรื่องผัสสะนั้น คืออะไร ?** คำว่า ผัสสะ, ผัสสะ นี่คืออะไร ? ที่จริงก็เคยได้ยินได้ฟังอยู่เป็นประจำ แต่จะไม่สนใจก็ได้.

คำว่า**ผัสสะ**แปลว่า**กระทบ,** ความหมายกลาง ๆ แปลว่ากระทบ. **ในภาษาธรรมะนี้หมายถึง กระทบทางตา** กระทบ**ทางหู** กระทบ**ทางจมูก** กระทบ**ทางลิ้น**

กระทบทาง**ผิวหนัง** กระทบทาง**ใจเอง** รวมเป็น**หกทาง** หกทางนี้เป็นเรื่องที่ต้องศึกษาเบื้องต้น เบื้องแรกทีเดียว; ผัสสะมันก็เกิดมาจากการกระทบหกทางนี้ ถ้าจะเรียนกันอย่างถูกต้องแท้จริง ก็ให้ถือว่า เรื่อง **ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่มันเป็นเรื่อง ก ข ก กา** หรือ เอ บี ซี ก็ได้ของพระพุทธศาสนา.

เรื่องตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นเรื่อง ก ข ก กา คือเรียนทีแรกของพุทธศาสนา; เพราะมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันจึงมีผัสสะ; **มีอะไรมากระทบ** ทางตา **ก็เรียกว่าผัสสะ**ทางตา, มีอะไรมากระทบทางหู เรียกว่าผัสสะทางหู, และมีรูปข้างนอกมากระทบตา ก็เกิดการเห็นทางตา, มีเสียงมากระทบหู ก็เกิดความรู้สึกทางหูได้ยินทางหู, มีกลิ่นมากระทบจมูก ก็รู้สึกทางจมูก รู้กลิ่นทางจมูก, มีรสมากระทบลิ้น ก็รู้รสทางลิ้น, กระทบผิวหนัง ก็รู้สึกสัมผัสผิวหนัง, กระทบจิต ก็รู้สึกที่จิต.

ความรู้สึกทั้งหมดนี้ เรา**เรียกว่า วิญญาณ. อายตนะข้างนอกมากระทบอายตนะข้างใน ก็เกิดวิญญาณ,** คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ มากระทบตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็เกิดจักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ

ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ; นั่นนะ ก ข ก กา แล้วก็แจกลูกได้อย่างนั้น.

นี้ตรงที่มันรู้สึกกันอยู่ ทำหน้าที่รวมกันอยู่ รู้สึกกันอยู่ระหว่างสามสิ่ง; เช่นทางตา **ตา**ด้วย **รูป**ด้วย **จักขุวิญญาณ**ด้วย **ทำหน้าที่ร่วมกันอยู่** ก็คือ จักขุวิญญาณมันรู้สึกรูปโดยทางตา, เรียก**สามสิ่งถึงกันอยู่นี้เรียกว่าผัสสะ,** เรียกว่ากระทบทางตา. **ทางหูก็เหมือนกัน** มีหูด้วย มีเสียงด้วย แล้วมีโสตวิญญาณ เกิดขึ้นเพราะมันมาถึงกันนี้ แล้วก็โสตวิญญาณ มันรู้สึกต่อเสียงอยู่ทางหูเรียกว่าผัสสะทางหู ทีนี้ก็มีผัสสะ**ทางจมูก** ผัสสะ**ทางลิ้น** ผัสสะ**ทางผิวหนัง** ผัสสะ**ทางจิตใจเอง** ก็**เรียกว่าผัสสะ**. ทั้งหมดนั้น, **ทั้งหกอย่างนั้น ก็เรียกว่าผัส**สะคำเดียว.

บางคนอาจจะยังไม่รู้ว่า **ผัสสะตัวเดียว** สิ่งเดียวนี้ **เป็นที่ออกมาของเรื่องทั้งหมด. ต้องรู้จักผัสสะด้วยจิตใจของตนเอง** เสียก่อนซิ, เมื่อมีผัสสะ รู้สึก รู้จักมันเสียซิ อย่าฟังแต่คำพูดหรือหนังสือ. เพราะ**ทุกคนมีผัสสะอยู่ทุกวัน** แทบจะตลอดวันไม่ตาก็หู ไม่หูก็จมูก ลิ้น กาย ใจ มีอยู่; ฉะนั้นขอให้**ทำความรู้จักผัสสะตัวจริง โดยตรงเสียก่อน,** อย่าสักแต่ว่าเป็นคำพูด.

การกระทำทุกอย่างเนื่องด้วยผัสสะ

เอ้า, ทีนี้ก็ดูผัสสะว่ามันเป็นจุดรวมของทั้งหมดอย่างไร ? เอาตาม*ที่พระพุทธเจ้าตรัส เช่นว่า กรรมการกระทำนี้ มันก็เกิดจากผัสสะ, ผัสสะเข้าแล้วต้องการอะไรมันก็ทำอย่างนั้นแหละ.* เราไป**สัมผัสอะไร**เข้า**ถูกใจ มันก็ทำกรรมที่จะเอา, ไม่ถูกใจ มันก็ทำกรรมที่จะทำลาย** จึงกล่าวได้เป็นครั้งแรกว่า **ผัสสะให้เกิดการกระทำ,** เกิดการกระทำกรรมทั้งหลาย กรรมดี กรรมชั่ว กรรมไม่ดีไม่ชั่ว กรรมทั้งหลายทั้งปวง ทั้งหมดทั้งสิ้น เล็กใหญ่อะไรก็ตาม. **ผัสสะนั้นเป็นต้นเหตุให้กระทำ;** เราไป**ผัสสะอะไร**เข้าแล้ว มัน**ก็รู้สึกค่า**ของสิ่งนั้น แล้วมัน**ก็อยาก, แล้วมันก็ทำ.** นี่เรียกกันว่า **กรรมทั้งปวงมีผัสสะเป็นปัจจัย.**

ทีนี้จะให้ละเอียดเข้ามา ก็ว่าสังขาร, สังขารคือความคิด; การปรุงแต่งทางจิตในรูปของความคิดเรียกว่าสังขาร. เราไปผัสสะอะไรเข้า แล้วเราจะเกิดความคิดเกี่ยวกับผัสสะนั้น ก็เรียกว่า การปรุงแต่งทางจิตคือ**สังขารเกิดมาจากผัสสะ.**

ทีนี้มาถึงกาม, กรรมแล้วก็กาม; **อารมณ์ของกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ**ที่น่าพอใจ. ตัวกามเอง คือกิเลส ที่รัก พอใจ กำหนัด ไปตามความตริตรึก, กำหนัด พอใจ ไปตามอำนาจของความตริตรึก **ตริตรึกนั้นคือตัว กิเลสกาม;** มันต้องมีผัสสะในสิ่งใดที่เป็นที่ถูกอกถูกใจ พอใจ เป็นที่ชอบใจ มันก็เกิดความรู้สึกที่เป็นกามใน ภายใน, แล้วก็แสวงหาเหยื่อของกามภายนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่เป็นที่พอใจ. **ถ้าไม่มีผัสสะ ความ รู้สึกที่เป็นกามเกิดไม่ได้;** ฉะนั้นจึงได้ว่า **กามทั้งหลายมา จากผัสสะ,** เกิดจากผัสสะ.

ทีนี้ที่มันละเอียดใกล้กว่านั้น ก็ว่า**เวทนาเกิดจาก ผัสสะ.** นี้เป็นบทที่ได้ยินกันอยู่แล้วว่า เพราะมีผัสสะก็มี เวทนา นี้เกือบไม่ต้องอธิบายแล้วกระมัง; พอมีผัสสะก็ มีเวทนา : สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา. ถ้ามีเวทนามันก็มีตัณหา มีความอยากไปตามความหมาย ของเวทนา, เวทนาพอใจก็อยากได้, เวทนาไม่พอใจ ก็อยาก ฆ่าอยากทำลาย, เวทนาที่ยังไม่รู้ว่าอะไร ก็สงสัยติดพันไป ตามเรื่อง. พูดได้ว่า **เวทนาทั้งหลาย มาจากผัสสะ** หรือ **ตัณหาทั้งหลายก็มาจากผัสสะ. เวทนาคือสิ่งที่เลวร้าย**

ในทางบังคับมนุษย์ ไสหัวไสคอมนุษย์**ให้ไปทำอะไรได้ตามอำนาจของเวทนา;** เพราะเวทนาให้เกิดตัณหา, และตัณหาเป็นเครื่องชักจูงไป ตัณหาก็มาจากผัสสะ, เวทนาก็มาจากผัสสะ.

ทีนี้ **สัญญา,** สัญญา -**ความสำคัญอะไรเป็นอะไร** สำคัญมั่นหมายด้วยความจำก็ได้ ด้วยความหมายมั่นก็ได้ **สัญญาว่าเป็นนั่นเป็นนี่ มันก็มาจากผัสสะ.** สัญญาว่าสุข ก็มาจากผัสสะที่พบสุขเวทนา, สัญญาว่าทุกข์ก็มาจากผัสสะที่เป็นทุกขเวทนา, สัญญาว่าผู้หญิงก็เพราะสัมผัสผู้หญิง สัญญาว่าผู้ชายก็เพราะสัมผัสผู้ชาย, **สัญญาทั้งหลาย** มีหลายสิบอย่างหลายร้อยอย่าง **ล้วนแต่มาจากผัสสะ คือการกระทบ.**

ทีนี้ก็มาถึงทิฏฐิ รู้สึกอย่างไร, สำคัญมั่นหมายอย่างไร, ก็มีทิฏฐิว่าอย่างนั้น เราสัมผัสสิ่งใดด้วยจิตใจมันก็เกิดผลสรุปความว่า สิ่งนั้นเป็นอย่างนั้น : สัมผัสผิด ๆ มันก็เกิดทิฏฐิผิด ๆ, สัมผัสถูกต้องก็เกิดทิฏฐิถูกต้อง, **ใจ**ของเขาไป**สัมผัสสิ่งใด มีผลสะท้อนออกมาอย่างไรก็สร้างทิฏฐิเช่นนั้น**แก่บุคคลนั้น ๆ. อย่างว่า *เราสัมผัสคำสอนว่าตายแล้วเกิด,* หรือว่าเราสัมผัสอะไร

ที่ลึกไปกว่านั้นที่เป็นเหตุให้เชื่อว่า ตายแล้วเกิด, **เราก็มีทิฏฐิว่าตายแล้วเกิด,** ตรงกันข้ามกับตายแล้วสูญ, หรือเกิดทิฏฐิว่ามันไม่มีอะไรเลย; อย่างนี้ก็ได้ แล้วแต่ว่าจิตมันไปสัมผัสเข้าที่อะไร, ผิดถูกอย่างไรนี้. **ทิฏฐิทั้งหลายที่เรียกว่าหกสิบสองประการนั้น ล้วนแต่มาจากผัสสะ :** ชั้นตื้น ชั้นลึก ชั้นละเอียด ชั้นหยาบ ล้วนแต่มาจากผัสสะ. ดูจะไม่มีอะไรเหลือแล้วนั่น.

ทีนี้ก็จะสรุปความว่า โลกทั้งโลกไม่ว่าโลกไหน โลกข้างนอก โลกข้างใน โลกหยาบ โลกละเอียด, **ทุก ๆ โลกมาจากผัสสะ; ถ้าไม่มีผัสสะต่อสิ่งนั้น ๆ แล้วก็ไม่มีโลก.** เดี๋ยวนี้ตาของเราเห็นอะไร คือเห็นนี้ นี้คือโลกทางตา, หูได้ยินเสียงอะไร ก็คือโลกทางหู, จมูกได้กลิ่นอะไร ก็คือโลกทางจมูก, รสมีรสอย่างไร ก็เรียกว่าโลกทางลิ้น โลกทางลิ้นโลกที่สัมผัสด้วยลิ้น, อะไรมากระทบผิวหนังรู้สึก นั่นน่ะคือโลกที่ผิวหนัง ที่มากระทบผิวหนัง, นี้ใจรู้สึกอย่างไร ก็เป็นโลกที่ใจสัมผัส และรู้สึก หรือใจสร้างขึ้น.

ถ้าไม่มีผัสสะโลกก็ไม่มี, มันก็มีค่าเท่ากับไม่มี. **ถ้าเราไม่มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่จะรู้จักอะไรทั้งหกอย่าง**

เหล่านี้ได้ มันก็เท่ากับไม่มี. เดี๋ยวนี้เพราะมนุษย์มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ จึงเกิดความรู้สึกสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ก็มีโลกขึ้นมาครบทั้งทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ถ้ามันไม่มีผัสสะ เพราะมันไม่มีอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ มันก็ไม่มีผัสสะ แล้วโลกนี้ก็ไม่มี, ก็เท่ากับไม่มี แม้ว่ามีอยู่ก็เท่ากับไม่มี.

เอาละ ถ้าสมมติว่าใครสักคนหนึ่ง เขายังไม่ตายหรอก แต่ว่าตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้งหกอย่างของเขาไม่ทำหน้าที่นั่นก็คือไม่มีโลกนั่นเอง; ฉะนั้นจึงว่าโลกทั้งหมด **โลกทั้งปวงก็มาจากผัสสะ;** อย่างนี้*พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า โลกทั้งปวงนี้มันอยู่ที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ* : โลกนรกก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, โลกสวรรค์ก็อยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, ทุกโลก โลกทั้งหมดก็มาจากผัสสะ **มีต้นเหตุมาจากผัสสะ.**

ข้อนี้เป็นสิ่งที่ต้องเห็นด้วยปัญญา; เพียงแต่อ่านหนังสือ เพียงเห็นตามหนังสือนี้มันไม่ถึงตัวจริงหรอก ต้องเห็นด้วยปัญญาว่า : **ผัสสะให้เกิดกรรม คือการกระทำ,** ว่า**ผัสสะให้เกิดสังขาร** การปรุงแต่ง การคิดการนึก ซึ่งเป็นเหตุให้ทำกรรม. **ผัสสะให้เกิดกาม,** กามมีความหมาย

มีคุณค่าเพราะว่ามันมีผัสสะ. **ผัสสะให้เกิดเวทนา** สุข ทุกข์, แล้วก็**ผัสสะ**ก็เลย**ให้เกิดตัณหา**ไปตามเวทนานั้น. **ผัสสะให้เกิดสัญญา** ความมั่นหมายอย่างไร มั่นหมายที่ไหน มั่นหมายเมื่อไร ก็เพราะมีผัสสะ นี้ผัสสะให้เกิดสัญญา, แล้ว**ผัสสะให้เกิดทิฎฐิ** ความคิดความเห็น ตามที่มันจะสัมผัสได้อย่างไร; เหมือนกับตาบอดคลำช้าง มันคลำถูกตรงไหน มันก็มีความคิดความเห็นว่า ช้างมีรูปร่างอย่างนั้น. ในที่สุดว่า **โลกทั้งปวงมาจากผัสสะ** เป็นโลกขึ้นมาได้ก็เพราะว่ามันมีผัสสะ คือมีการกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ทุกอย่างนี้สรุปเหลือคำเดียวว่า ผัสสะ : **ความทุกข์ก็เกิดมาจากผัสสะ, ความไม่ทุกข์ก็เกิดจากผัสสะที่กระทำถูกต้อง** จึงให้หลักเกณฑ์ว่า

ความทุกข์เกิดที่จิต เพราะทำผิดเรื่องผัสสะ,
ความทุกข์จะไม่โผล่ ถ้าไม่โง่เรื่องผัสสะ,
ความทุกข์เกิดไม่ได้ ถ้าเข้าใจเรื่องผัสสะ.

นี่เรื่องผัสสะคำเดียวแต่มันครอบไปหมดทุกเรื่อง.

เมื่อมีผัสสะต้องดูว่ามีวิชชาหรืออวิชชา

ทีนี้ที่จะต้องดู ก็คือ**เมื่อมีผัสสะนั้น มันเป็นผัสสะโง่หรือ เป็นผัสสะฉลาด.** ในขณะแห่งผัสสะนั้นมัน**มีวิชชาหรือมีอวิชชา.** *อวิชชา* แปลว่า *ไม่มีความรู้แจ้งที่ถูกต้อง, วิชชา* แปลว่า *ความรู้แจ้งที่ถูกต้อง.* ถ้าในขณะผัสสะเรา**มีวิชชา** ความรู้แจ้งที่ถูกต้อง ก็เรียกว่า **ผัสสะนั้นเป็นผัสสะฉลาด** เป็นผัสสะลืมตา; แต่ถ้าว่าในขณะนั้น มัน**ไม่มีวิชชา**เสียเลย มันก็มีโง่ **เป็นผัสสะโง่,** เป็นผัสสะหลับ. มันก็ตรงกันข้าม ผัสสะตื่นหรือ**ผัสสะวิชชา มันก็ทำถูก**ต่อไป; ถ้า**ผัสสะอวิชชา โง่ มันก็ทำผิดต่อไป.** ถ้าทำผิดต่อไป **ก็ได้ไปพบกันกับความทุกข์;** ถ้า**ทำไม่ผิด** ทำถูกตามเรื่องตามราวตามกรณีแล้ว มัน**ก็ไม่เกิดทุกข์.**

นี่จึงบอกว่า **ความทุกข์เกิดที่จิต เพราะทำผิดเรื่องผัสสะ** หรือเมื่อผัสสะ **ความทุกข์จะไม่โผล่ ถ้าไม่โง่เมื่อผัสสะ;** เธอเอาไปสังเกตดูให้ดี. ถ้าเราไม่โง่ในขณะที่เป็นผัสสะ หรือมีผัสสะแล้ว ไม่ต้องกลัว ไม่มีความทุกข์ไหนเกิดขึ้นมาได้ เพราะว่าความฉลาดในขณะแห่งผัสสะนั้น มันจัดให้ทำถูก ให้เป็นไปถูก เป็นไปอย่างถูกต้อง

การกระทำก็ดี **การพูดจา**ก็ดี **การคิด**ก็ดี **มันถูกไปหมด มันก็เลยไม่เกิดทุกข์.** ความทุกข์ไม่มีทางจะเกิด เกิดไม่ได้ ถ้าเราเข้าใจเรื่องผัสสะอย่างครบถ้วน; ฉะนั้นเลยพูดได้เลยว่า มันเป็นเรื่องเดียว, คำเดียวและเรื่องเดียวเป็นเรื่องของทั้งหมด. แต่มันอาจขยายความออกไปได้มากเรื่อง จนกระทั่งแปดหมื่นสี่พันเรื่องในพระไตรปิฎกไปรวมจุดอยู่ที่ผัสสะ **ต้นตอของมันอยู่ที่ผัสสะ,** จะเกิดวิชชาหรือเกิดอวิชชา ก็ต้องเมื่อมีผัสสะ, ถ้ายังไม่มีผัสสะมันก็ไม่มีโอกาสที่จะเกิดวิชชาหรือเกิดอวิชชา; หมายความว่า**อวิชชาจะปรากฏหรือไม่ปรากฏก็เมื่อผัสสะ.** วิชชาจะปรากฏหรือไม่ปรากฏ ก็เมื่อผัสสะ มันเป็นโอกาสเป็นเวลา เป็นที่ หรือเป็นแดน อะไรก็ตามที่จะให้อวิชชา, ให้วิชชาแสดงบทบาทออกมา.

บางคนอาจจะคิดว่า เราโง่เมื่อไรก็ได้, เราฉลาดเมื่อไรก็ได้; มันไม่ได้หรอก มันจะมีได้แต่เมื่อมีผัสสะเท่านั้น เพราะถ้ามันไม่มีผัสสะ มันไม่มีเรื่อง. ถ้าไม่มีเรื่องเราก็ไม่รู้สึกไม่คิดไม่นึกอะไร มันก็โง่หรือฉลาดไม่ได้; **พอมันมีผัสสะ มันก็มีเรื่อง,** มีเหตุให้ต้องคิดต้องนึกต้องกระทำต้องอะไร **ความผิดถูกมันจะเกิด**

ขึ้นที่นี่. ความรู้หรือความไม่รู้ ก็จะเกิดขึ้นที่นั่น ในขณะแห่งผัสสะ; ถ้ามีวิชชามา มันก็เป็นผัสสะลืมตา, ถ้าไม่มีวิชชามา อวิชชามันก็เข้าสวมแทน มันก็เป็นผัสสะหลับตา คือโง่ คือมืด คือบอด.

ฉะนั้นขอให้ทุกคนเข้าใจข้อนี้ แล้วรู้ให้ดีว่าเป็นเวลาที่สำคัญที่สุด ที่เรา**จะต้องระมัดระวัง** อย่าให้เผลออย่าให้พลาดได้. **พอมีผัสสะแล้วก็ให้มีสติ;** เพราะว่าสตินั่นแหละจะเป็นที่ขนพาเอาวิชชามา; **ถ้ามีสติ** มันก็**จะเปิดโอกาสให้วิชชาเข้ามาในผัสสะ;** ถ้าไม่มีสติก็เป็นโอกาสของอวิชชา ที่จะเข้ามาผสมกับผัสสะ. ฉะนั้นเรามีสติให้ทันเวลาเมื่อมีผัสสะ ซึ่งมันก็เร็วเหมือนกับสายฟ้าแลบ, เร็วเหมือนกับสายฟ้าแลบ ก็**ต้องมีสติทันกับเวลา.**

จงสังเกตดูเถอะ พอมีอะไรมากระทบนี่ เราไปรู้สึกตัว ต่อเมื่อเรารักเสียแล้ว เราโกรธเสียแล้ว เราเกลียดเสียแล้ว เรากลัวเสียแล้ว, หรือกระทั่งเราไปทำอันตรายเขาเข้าเสียแล้ว, มันไม่รู้สึกตัวในขณะแห่งผัสสะทันเวลาสายฟ้าแลบ. มันมีอวิชชาเกิดขึ้น มีตัณหาเกิดขึ้น มีการกระทำเกิดขึ้นแล้ว, แล้วก็ไปรับผลของการกระทำแล้วจึงไป

รู้สึก ต้องไปร้องไห้เสียใจทีหลัง; เพราะว่ามันควบคุมผัสสะไม่ทัน. ฉะนั้นการ**ที่ฝึกสติไว้ให้มาก ให้พอให้เร็ว นั้นจะช่วยได้.**

ไปศึกษาเรื่องฝึกสติ ฝึกสติไว้ให้มากให้เร็ว แล้วจะมาทันในเวลาแห่งผัสสะ; ผัสสะนั้นก็จะเป็นผัสสะของวิชชา, เป็นผัสสะที่ประกอบอยู่ด้วยความรู้อันถูกต้อง มันก็ปรุงไปในทางที่ไม่เกิดทุกข์. ฉะนั้นถ้าเรา**ไม่มีสติเลย**ก็หมายความว่า ไม่ได้รู้สึกระลึกอะไรได้เลย มันก็**หลับหรือโง่**ไปตลอดกาล มันก็**ปรุงไปในทางที่ให้เกิดทุกข์.**

นี่คือสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติธรรมดาสามัญในชีวิตของคนเรา ทั้งโลก ทั่วโลก ทุกหนทุกแห่ง ทุกโลกด้วยซ้ำไป : โลกเทวดาก็เหมือนกัน ถ้าฉลาดไม่ทันเวลาแล้วก็ต้องเกิดเรื่อง คือเป็นทุกข์. ภาษิตฝรั่งสอนเด็ก ๆ ก็เหมือนกันเลยในข้อนี้ *Be wise in time -ฉลาดให้ทันแก่เวลา;* แต่เขาสอนกันเรื่องอื่น ๆ ต่ำ ๆ แต่มาใช้กับเรื่องสูงสุด ในพระพุทธศาสนาก็ได้ คือ**ฉลาดทันเวลาของผัสสะก็ควบคุมผัสสะได้,** มันก็เป็นไปแต่ในทางถูกต้อง.

นี่เป็นเรื่องทั้งหมด เห็นไหม ? ทุกเรื่องมันอยู่ที่นี่. ที่เรา**จะได้ทุกข์ได้สุข มันก็อยู่ที่ว่าทำผิดทำถูกเกี่ยวกับผัสสะ.** ทุกเรื่องมันรวมสรุปได้ว่า เป็นเรื่องที่ดีหรือไม่ดี มันก็อยู่ที่ผิดหรือถูกเมื่อผัสสะ; แต่ว่าพูดว่าดีหรือไม่ดี นี้ไม่ค่อยจะปลอดภัย ไม่เป็นวิทยาศาสตร์ในทางภาษา. พระพุทธเจ้า ท่านไม่ค่อยพูดว่าดีหรือไม่ดี ท่านไม่พูด. ท่านจะพูดว่า**เป็นทุกข์**หรือ**ไม่เป็นทุกข์;** อย่างนี้แน่นอนกว่า ชัดกว่า จะไม่เรียกว่าดีหรือไม่ดี; แต่จะเรียกว่า เป็นทุกข์นี้ พวกหนึ่ง; แล้วก็ไม่เป็นทุกข์ นี้อีกพวกหนึ่ง. ฉะนั้นจะเป็น**ทุกข์หรือไม่เป็นทุกข์** ก็**เพราะว่าทำผิดหรือทำถูกเกี่ยวกับเรื่องผัสสะนี้เอง.**

ศึกษาผัสสะต้องเห็นอย่างเป็นสันทิฏฐิโก

ขอให้มองเห็นเป็นสันทิฏฐิโก; ไม่ใช่อ่านหนังสือที่เขาเขียนหรือฟังพูด ที่อาตมาพูด; อย่างนี้ยังไม่เป็นสันทิฏฐิโก ต้องไปศึกษาลงไปที่เรื่องของมันจริง ๆ, ผัสสะจริง แล้วก็เห็นผัสสะจริง ๆ, เห็นการปรุงแต่งของผัสสะจริง ๆ ถึงกับสะดุ้ง. นี้เรียกว่า **เห็นอย่างเป็นสันทิฏฐิโก เห็นด้วยความรู้สึกแห่งใจ** สัมผัสด้วยใจ

รู้รสแห่งสิ่งเหล่านั้น เรียกว่าเห็น ไม่ใช่ดูด้วยตาหรอก. ดูด้วยตามันก็เป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งเท่านั้น; แต่ถ้า*เห็นในความหมายของสันทิฏฐิโก อกาลิโก แล้วก็ต้องรู้สึกด้วยใจต่อสิ่งนั้น* ๆ. ฉะนั้นไปทำความรู้จักกับสิ่งที่เรียกว่าผัสสะกันเสียทุก ๆ คนทุก ๆ ท่าน ที่แล้วมาเข้าใจว่า ไม่เคยสนใจและไม่เคยรู้จักสิ่งที่เรียกว่าผัสสะในลักษณะอย่างนี้ด้วยซ้ำไป จึงว่าต่อไปนี้ ก็ขอให้ไป**ทำความรู้จัก กับสิ่งที่เรียกว่าผัสสะเสียให้ถูกต้อง และให้เพียงพอ** คือให้สมบูรณ์, ไม่ใช่ขาด ๆ หย่อน ๆ นั้นใช้ไม่ได้. **ต้องให้สมบูรณ์ที่เรียกว่าเพียงพอ แล้วก็ถูกต้องด้วย,** ทั้งถูกต้องและทั้งเพียงพอแล้วก็ใช้ได้. บางทีถูกต้องแต่ไม่เพียงพอก็มี รู้อะไรต้องรู้ให้ถูกต้องและก็รู้ให้เพียงพอ.

ฉะนั้นไปรู้จักสิ่งที่มันอยู่กับเนื้อกับตัว กับชีวิตทุกวัน วันหนึ่งไม่รู้กี่สิบครั้ง กี่ร้อยครั้ง เดี๋ยวผัสสะทางตา, เดี๋ยวผัสสะทางหู แล้วก็เรื่องที่จะมาให้ผัสสะก็มากมาย หลายสิบหลายร้อยอย่าง ในชีวิตประจำวัน, มันก็มีผัสสะหลายสิบอย่าง หลายร้อยอย่าง, แล้วก็**ผัสสะทุกทีโง่ทุกที**ใช่ไหม ? นี่มันจะเป็นนิสัยอยู่แล้ว. ผัสสะทุกที มันโง่ทุกที วัดด้วยอะไร ? ถ้าไปชอบใจก็โง่ ถ้าไม่ชอบใจก็โง่.

ชอบใจก็โง่ ไม่ชอบใจก็โง่ ? ทำไมจะต้องไปโง่ให้ชอบใจ หรือไปโง่ให้ไม่ชอบใจเล่า ? แล้วผัสสะของเรา ดูเหมือนจะได้ผลแต่ในทางนี้ทั้งนั้น ไม่ได้ทำให้ฉลาดขึ้น, น้อยครั้งที่ว่าผัสสะจะทำให้เราฉลาดขึ้น. **ผัสสะมีแต่ทำให้เราชอบใจ หรือไม่ชอบใจ.**

ฉะนั้นจึงต้องขอโอกาส พูดว่า ผัสสะทุกที แล้วก็โง่ทุกที โง่จนเป็นนิสัย นิสัยที่จะยินดียินร้าย, นิสัยที่จะชอบใจ นิสัยที่จะไม่ชอบใจ; มันมีเสียแต่อย่างนี้, **มันไม่เห็นว่าอ้าว,** เช่นนั้นเอง **เช่นนั้นเอง, กูไม่เอากับมึง กูก็ไม่ยินดียินร้ายกับมึง. ทำไมไม่เกิดผัสสะอย่างนี้บ้าง ?** นี่มันเป็นผัสสะ ด้วยวิชชาสูงสุด; เพราะศึกษา**เรื่องเช่นนั้นเอง**มาเพียงพอ, **เรื่องอิทัปปัจจยตา**ศึกษาให้เพียงพอ, หรือจะเรียกว่า **เรื่องตถาตา**ก็ได้, มันเป็นเรื่องเดียวกัน. มันจะทำให้เห็นว่าอ้าว, มันเช่นนั้นเองนี้เรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องแพ้เรื่องชนะ เรื่องขาดทุนเรื่องกำไร กี่ร้อยกี่พันเรื่อง มันเป็นแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา และเป็นเช่นนั้นเอง. ฉะนั้น**เราไม่ไปยินดีให้เสียเวลา ไม่ไปยินร้ายให้เสียเวลา** ถ้ามันอร่อยที่สุดก็มันเท่านั้นเอง, **มันเช่นนั้นเอง,** มันอร่อยของมัน มันเป็น

เช่นนั้นเอง, จะไม่ไปยินดีกับมัน เพียงแต่รู้ว่า มันอร่อยก็พอแล้ว. ถ้ามันไม่อร่อยก็เช่นนั้นเอง จะไปโกรธขัดใจกับมันทำไม, มันเป็นเช่นนั้นเอง.

เรื่องได้ เรื่องเสีย เรื่องแพ้ เรื่องชนะ เรื่องกำไร เรื่องขาดทุน กี่เรื่องกี่คู่; ดูเหมือนในหนังสือจิตวิทยาของพวกฝรั่ง เขารวม ๆ เอาไว้เป็นคู่ ๆ ที่สำคัญ ๆ ประมาณ ๓๗ คู่ แต่ไม่หมดหรอก เชื่อว่าไม่หมดหรอก เขาเอามาแต่ที่น่าสนใจที่น่าศึกษา ๓๗ คู่นี้ นับตั้งแต่ว่าเรื่องได้เรื่องเสีย เรื่องแพ้เรื่องชนะ เรื่องขาดทุนเรื่องกำไร เรื่องเสียเกียรติเรื่องมีเกียรติ. นี้เป็นคู่ ๆ **ที่มันเกี่ยวข้องอยู่กับมนุษย์ ทุกคู่มันเรื่องหลอกให้โง่ทั้งนั้น หลอกให้**โง่ฝ่าย *positive* ก็หลอกให้โง่ฝ่าย *positive,* ฝ่าย *negative,* ก็หลอกให้โง่ฝ่าย *negative,* มันมีแต่ *positive* กับ *negative,* ในความรู้สึกของคนธรรมดา มันไม่มีตรงกลาง, **ไม่มีตรงกลาง ว่าเช่นนั้นเอง.**

ไม่ยินดีไม่ยินร้าย ไม่มีความหมายของ *positive* และ *negative* คนนั้นก็กลายเป็นคนที่ไม่ยินดีไม่ยินร้ายไปไม่เป็น *optimist,* รู้สึกแต่ด้านดี ไม่เป็น *pessimist,* รู้สึกแต่ด้านเลว. นั้นคือคนโง่ทั้งคู่ ทั้ง *pessimist* และ

optimist, คือ**คนโง่มองไปเห็นด้านเดียว** ด้านใดด้านหนึ่ง ว่าดีว่าไม่ดี ว่าชั่วว่าดี. **คนฉลาดก็จะมองเห็นว่ามันเช่นนั้นเอง,** มันเช่นนั้นเอง.

บางทีเขาอาจจะเห็นว่า **ไม่มีอะไรที่จะดีโดยส่วนเดียว, จะชั่วโดยส่วนเดียว**ก็ไม่มี; เพราะว่าสิ่งเดียวกันถ้าเรามองในแง่หนึ่งมันไม่ดี, ถ้ามองในแง่หนึ่งมันดีก็มีนะคือมันมีประโยชน์ก็มี; ฉะนั้นจะไปบัญญัติว่า อะไรดีโดยเด็ดขาด อะไรชั่วโดยเด็ดขาด นั้นไม่ถูกแน่, มันมองด้านเดียวเกินไป.

แต่ถ้ามองถูก มองถูกที่สุดแล้วก็จะว่า โอ้, มันเช่นนั้นเอง, มันเช่นนั้นเอง. เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงไม่ไปหลงรักอะไร ไม่ไปหลงเกลียดอะไร, เรียกใน**ภาษาธรรมะว่า ไม่ยินดีไม่ยินร้าย.** ธรรมะขั้นละเอียดก็เรียกว่า *ไม่มีอภิชฌา, ไม่มีโทมนัส.* ในบาลีมหาสติปัฏฐานสูตร ท่านใช้คำคู่ คู่นี้ว่า *ไม่มีอภิชฌา ไม่มีโทมนัส;* *อภิชฌา* คือ*เพ่งเล็งจะเอา,* ส่วน *โทมนัสนี้ถอยกลับ ขัดใจ เสียใจ แห้งใจ เป็นทุกข์.* มันมีอยู่ที่ว่า **จะยื่นไปเอา** หรือ **ถอยกลับมาเสียใจ,** คู่มันมีอย่างนั้น. **ถ้าเป็นผู้รู้เรื่องผัสสะดีเขาจะไม่รู้สึกอย่างนั้น;** เขาจะรู้สึกว่า **มันเช่นนั้นเอง,**

มันมีกฎเกณฑ์ของความเป็นเช่นนั้นเอง. ถ้าเราต้องการอย่างไร เราก็ทำให้มันถูกเรื่องอย่างนั้น, เรื่อง**เช่นนั้นของชนิดนั้น** คือ**ทำให้ถูกกับเรื่องตถาคตของฝ่ายนั้น**หรือ **อิทัปปัจจยตาของฝ่ายนั้น แล้วก็ได้ตามที่จะได้**

ทีนี้มันมีอยู่แต่ว่า ได้มาทำไม ? ได้มารักหรือได้มาโกรธ ได้มาเสียใจ ได้มาดีใจ มันก็ไม่ถูก; มันเอาแต่ที่ว่ามันเป็นประโยชน์**ที่ควรจะได้**แล้วก็**ทำ มันก็ได้; ถ้าทำถูกตามกฎของอิทัปปัจจยตา.** แต่ถ้ามันมี**ผิดพลาดโดยไม่รู้ตัว ก็ไม่ได้ ก็ไม่เดือดร้อนอะไร,** มันก็เป็นเช่นนั้นเองเหมือนกัน, ก็ทำใหม่ ก็แก้ไขใหม่ให้มันถูกต้องตามกฎของอิทัปปัจจยตา, มันก็ต้องได้.

แต่ว่ามันมีความละเอียดลึกลงไปอีกทีหนึ่งว่า **คำว่าได้ ๆ นี้ไม่ใช่ความจริง,** ไม่ใช่ความฉลาดความจริงอะไร; **เป็นความคิดของจิตที่ยังมีตัวตน;** ถ้ามันมีตัวตน แล้วมันจะรู้สึกว่าได้หรือไม่ได้. เรื่องได้หรือเรื่องไม่ได้นี้ใช้ไม่ได้ทั้งนั้น, ยังโง่อยู่ดี. มัน**ต้องมีจิตรู้สึกอยู่เหนือความได้หรือความไม่ได้; เพราะว่าเห็นมันเป็นเช่นนั้นเอง.** ถ้าเราต้องการจะเอามากิน ก็ทำให้มันถูกกับเรื่องที่ได้มาแล้วก็กิน, กินแล้วก็ไม่ต้องมีปัญหาว่า

อร่อยหรือไม่อร่อย; ถ้าอร่อยก็เช่นนั้นเอง, ไม่อร่อยก็เช่นนั้นเอง, มันได้ประโยชน์ตรงที่ว่ากินเข้าไปแล้วหล่อเลี้ยงร่างกายให้มันตั้งอยู่ได้ ให้มีชีวิตรอดอยู่ได้. ฉะนั้นเขาจึงมีแต่ปรกติ, จิตปรกติ จิตเป็นกลาง ๆ, จิตเป็นปรกติโดยไม่มีปัญหา ยินดียินร้าย, ไม่ต้องเสียใจ ไม่ต้องดีใจ.

ดีใจก็เป็นบ้าชนิดหนึ่ง เสียใจก็เป็นบ้าชนิดหนึ่ง; ไม่ค่อยดูกันให้ดี ๆ แล้วก็ชอบดีใจกันนัก; หัวเราะจนไม่รู้จะหัวเราะกันอย่างไร; เพราะมันไม่รู้ว่า ดีใจนั้นคืออะไร. ถ้าดูให้ดีก็จะรู้สึกว่า มัน**เป็นความกดดันชนิดหนึ่ง** มันจึงดีใจ, **ดีใจแล้วก็เหนื่อย,** เหนื่อยเพราะดีใจ; แล้วก็**เสียใจ มันก็ความกดดันตรงกันข้าม,** แล้วก็เหนื่อย, เหนื่อยเพราะเสียใจ. ดีใจนักก็กินข้าวไม่ลง เสียใจนักก็กินข้าวไม่ลง นี่เรียกว่า มันบ้าเท่ากัน. **ความดีใจ** หรือ **ความเสียใจ** อย่าเอากับมันเลย. **เอาอยู่ที่ตรงกลางซิ, มันก็เช่นนั้นเอง;** ทำไมจะต้องไปดีใจเสียใจ !

ที่ความหมายแปลกออกไป เช่นว่า **เกลียดหรือโกรธ** หรือ **กลัว** อย่างนี้ ก็ไม่ต้องกลัวหรอก. ให้ผีมันออกมาในหน้าตาอย่างไร มันก็**เช่นนั้นเองตามกระแสอิทัปปัจจยตา,**

เช่นนั้นเองของผี, มันเช่นนั้นเอง แล้วจะต้องไปกลัวผีทำไม ! ให้ผีที่น่าเกลียดน่ากลัวชนิดไหนโผล่ออกมา ฉันก็ไม่ได้กลัวหรอก เพราะ**มันเช่นนั้นเอง.** มันเป็นอิทัปปัจจยตาในรูปแบบนั้นเอง ก็ไม่ต้องกลัวซิ. นี้ถ้าว่า**รู้จักธรรมะตถาตา** หรือ**อนัตตา**อะไรก็ตาม มันจะไม่กลัวผี, ไม่กลัวอะไรทุกอย่างทุกประการ, ไม่เกลียดอะไรไม่กลัวอะไร.

ถ้าถึงที่สุดมันไม่ขยะแขยงอะไร **สิ่งที่น่าเกลียดน่าสกปรก ขยะแขยง มันก็ไม่มี,** มันพ้นไปจากความรู้สึกว่าสกปรกหรือสะอาด. แต่เรื่องนี้พูดไปเดี๋ยวจะไม่มีใครเชื่อก็ได้ หรือจะไม่มีใครต้องการก็ได้ แล้วมันจะให้โทษก็ได้; แต่ถ้าว่าพูดไป **ตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา** แล้ว **ไม่มีเรื่องสกปรก หรือเรื่องสะอาด.** ฉะนั้น ความรู้สึกว่าสกปรกหรือความรู้สึกว่าสะอาด มันมีแต่ในคนที่ยังไม่เห็นอิทัปปัจจยตา. คือคนธรรมดา ธรรมดานี้; แต่ถ้ามันเลวมากกว่านั้น มันก็เห็นสกปรกเป็นสะอาด, เห็นสะอาดเป็นสกปรก กลับกันเสียก็ได้. ถ้าถูกต้องแท้จริงแล้ว มันก็ไม่มีความหมายว่า สกปรกหรือสะอาด; ดังนั้นเราจึงไม่ดีใจ ไม่เสียใจไม่อะไร เกี่ยวกับเรื่องสกปรกหรือเรื่อง

สะอาด. แต่ถ้าเรามองเห็นว่า เรื่องสกปรกมันให้โทษเราก็ทำไม่ให้โทษก็แล้วกัน; แต่ว่าไม่ได้เกี่ยวกับว่าสะอาดหรือสกปรก. ฉะนั้น **จะปล่อยให้สกปรกมันเกิดโรคมันให้โทษก็ทำเพื่อป้องกันในส่วนนั้น, แต่ไม่หลงใหลในความหมายของคำว่า สะอาด หรือสกปรก**สำหรับที่จะอวดกัน.

เรื่องสวยเรื่องไม่สวยก็เหมือนกัน มันไม่ได้อยู่ที่นั่น, **มันอยู่ที่ไม่เป็นทุกข์ก็แล้วกัน;** ไปหลงเรื่องสวยมันก็เป็นทุกข์แบบหนึ่ง, ไปหลงเรื่องไม่สวย มันก็เป็นทุกข์แบบหนึ่ง, นี่เรียกว่า มัน**สัมผัสผิด มันเกิดทิฏฐิผิด**เพราะการสัมผัสในสิ่งนั้น ๆ ที่เรียกว่า **ผัสสะเป็นเหตุให้เกิดทิฏฐิ.** แล้วก็**เป็นทิฏฐิผิดทั้งนั้น ถ้าไม่มีวิชชา**เข้าไปรวมอยู่ด้วย.

ทุกเรื่องในชีวิตตั้งต้นจากผัสสะ

นี่เรื่อง **ทุกเรื่องในชีวิตของมนุษย์** ตลอดทุกวันทุกเดือน ทุกปี ทุกที่ ทุกหนทุกแห่ง มัน**มีปัญหาตั้งต้นขึ้นมาจากสิ่งที่เรียกว่าผัสสะ,** แล้วคนเราก็จะเดือดร้อนด้วยความยินดียินร้าย ความยินดียินร้ายไม่ใช่ความสงบ;

แม้กระทั่งความสุขหรือความทุกข์ ก็ไม่ใช่ความสงบ, ถ้าไม่สุขไม่ทุกข์ จึงจะเป็นความสงบ.

เหมือนกับเขาจี้ที่สีข้างข้างซ้าย มันก็จักจี้, จี้สีข้างข้างขวา มันก็จักจี้. เมื่อไม่ถูกจี้ให้จักจี้นั้นจะดีกว่า; เรื่องสุขเรื่องทุกข์นี้ มันเป็นเรื่องที่เหมือนกับมาจี้ให้เกิดความรู้สึกในสองรูปแบบนั้น เราก็ไม่มีความสงบสุข คือไม่มีเสรีภาพ ไม่มีปกติที่จะเป็นตัวของตัวเอง, มันอยู่ใต้อำนาจของกิเลส ของอวิชชา ของตัณหา ของความโง่ อะไรที่มันมาจากผัสสะ.

นี่คือเรื่องผัสสะคำเดียว; ถ้าพูดให้จบแล้วก็คุณไม่ต้องไปกรุงเทพฯหรอก พูดตั้งเดือนก็ไม่จบ. นี่พูดแต่หัวข้อของมัน มันมีอย่างนี้ **รู้จักสิ่งสิ่งเดียวเท่านั้นพอคือผัสสะ**ที่มากระทบเราตลอดเวลา ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ แล้วส่วนมากหรือแทบทั้งหมดนั้น มันโง่ทุกที, มันมาสัมผัสกระทบให้เราโง่ทุกที คือหลงยินดี หรือหลงยินร้าย มีอยู่สองอย่างเท่านั้น. ถ้าไม่ได้ศึกษามาอย่างเพียงพอ ไม่รู้ว่าไม่เอา, ไม่เอา อย่างนั้นเอง, อย่างนั้นเอง ไม่ยินดีไม่ยินร้าย; อย่างนี้ได้แล้วก็วิเศษ เรียกว่าเป็นผู้รู้เท่าทันผัสสะ. **ความทุกข์เกิดแก่จิต เพราะทำผิดเรื่องผัสสะ,**

ความทุกข์จะไม่โผล่ ถ้าไม่โง่เรื่องผัสสะ, ความทุกข์เกิดไม่ได้ ถ้าเข้าใจเรื่องผัสสะ.

จิตดวงเดียวนี้รู้ได้ทั้งผิดถูก

ทีนี้ปัญหาต่อไปอีกหน่อย ที่มันเกี่ยวข้องกันก็คือว่า **ใครเล่าจะเป็นผู้รู้, ผู้รู้เรื่องนี้** : รู้เรื่องผิด รู้เรื่องถูก รู้เรื่องยินดี รู้เรื่องยินร้าย ? เพราะว่าจิตมันดวงเดียว จิตไม่ใช่สองดวง ดวงหนึ่งดี ดวงหนึ่งชั่ว คอยต่อสู้กัน มันไม่มี. มันมีจิตดวงเดียว; บางเวลามันโง่, บางเวลามันฉลาด, บางเวลามันดี, บางเวลามันชั่ว, จิตดวงเดียวเหมือนกับมีคนคนเดียว. แล้ว**ใครจะเป็นผู้ทำให้ผิดหรือทำให้ถูก** หรือจะต้องป้องกันความผิด ? มันน่าหัวเรื่องนี้มันน่าหัว ที่ว่าคนเดียวมันก็เป็นทั้งสองฝ่าย : ทำผิดเป็นทุกข์มันก็จิตดวงนั้น, ทำถูกไม่เป็นทุกข์มันก็จิตดวงนั้น. แล้ว**จิตดวงเดียวนั้น มันจะสามารถถึงขนาดทำถูกไปได้อย่างไร ? นี้คือการอบรมมาตั้งแต่ต้น,** ตั้งแต่แรก ๆ เราเกิดความรู้สึกผิด เกิดความรู้สึกถูก สลับกันมา; แต่พอจะรู้สึกได้เองว่า **ถ้ามีความรู้สึกถูก** มันก็ไม่มีปัญหา **มันก็สบายดี,** พอความ**รู้สึกผิด**

มันก็ผิด มันก็เกิดความทุกข์. **จิตดวงเดียวนั่นแหละมันค่อย ๆ รู้ขึ้นมาทั้งสองอย่าง.**

ความรู้ของจิตเขาเรียกว่าเจตสิก ค่อย ๆ เกิดขึ้นมาว่าอย่างนี้ผิดอย่างนี้ถูก, อย่างนี้ผิดอย่างนี้ถูก, เรื่อย ๆ มา, เรื่อย ๆ มา. จิตที่อยู่ตรงกลางดวงเดียวนั่นแหละ มันค่อย ๆ รู้พร้อมขึ้นมาทั้งสองอย่าง, จนกว่ามันจะฉลาดพอที่จะดำรงไว้สำหรับที่จะให้เกิดแต่ความรู้ถูกฝ่ายเดียว, มันเป็นการสร้างนิสัย สร้างความเคยชิน ว่าจะไปทางไหน จะไปทางผิดหรือจะไปทางถูก. ข้าง**คนพาล** อันธพาล มันก็**เปิดโอกาสไปฝ่ายผิดเรื่อยไป** จนผิดเก่ง ผิดเร็ว ผิดเป็นนิสัยเลย; **ถ้าฝ่ายบัณฑิต** มันก็ถูก, **ถูกจนเป็นนิสัยเลย;** ทีนี้**คนธรรมดาบางเวลาจึงเป็นคนพาล, บางเวลาจึงเป็นบัณฑิต,** มันแล้วแต่ว่า จิตมันได้ฝ่ายข้างไหน ฝ่ายข้างพาล หรือบัณฑิตมาเป็นผู้ยึดครอง เป็นผู้บัญชาการ.

นี้เราจะต้องฝึก คือจิตนั่นแหละต้องฝึก; ไม่ใช่เราที่ไหน เราในที่นี้ก็คือจิต เมื่อจิตมันรู้อย่างนี้ จิตที่เป็นเรามันก็จะค่อย ๆ น้อมไปในทางที่ถูกต้องหรือไม่เป็นทุกข์. มันเกลียดความทุกข์กลัวความทุกข์ขึ้นมา คือละอายต่อความทุกข์ ความชั่วขึ้นมา. **มันก็น้อมไปในทางที่จะเกิดฝ่าย**

ถูกต้อง; เพราะฉะนั้น มันจึงง่ายที่จะเกิดความถูกต้อง. ฉะนั้นจิตชนิดนี้มันก็เดินไปแต่ในฝ่ายถูกต้อง, หรือถ้ามันทำผิดพลาดไป มันก็สำนึกตัวเร็วทันควัน เปลี่ยนทันที, สลัดเจตสิกชั่ว เจตสิกเลวออกไปจากจิต. เจตสิกดี ฝ่ายถูกมันก็เกิดขึ้นมาแทน มันก็กลับถูก ทั้งที่ผิดเข้าไปครึ่งหนึ่งแล้ว, มันยังมีโอกาสที่จะถอยกลับมาถูก.

นี้คือความยากที่สุดของธรรมะ ของการปฏิบัติธรรมะ; เพราะมันมีจิตดวงเดียว, ไม่ใช่จิตสองดวง ที่จะคอยต่อสู้กันแล้วเราก็คอยถือหางไว้ข้างหนึ่ง, ตัวเรามันก็ไม่มี; **ตัวเราก็คือจิตนั่นเอง;** แต่จิตดวงเดียวแสดงละครสองเรื่องพร้อมกันไปอย่างนี้ มันยาก. **ถ้าไม่มีการฝึกฝนมาอย่างถูกต้องตั้งแต่แรกเกิด** แต่อ้อนแต่ออกแล้ว **ก็ยากที่จะเป็นไปแต่ในทางฝ่ายถูกต้องโดยส่วนเดียว;** แต่มันก็เป็นไปไม่ได้หรอก ถ้ามันมีแต่ความถูกต้องโดยส่วนเดียว, มันก็ไม่รู้จักความผิดพลาด; ดังนั้นต้องรู้มาสองอย่างพร้อม ๆ กันมา, ทั้งดีทั้งชั่ว ทั้งผิดทั้งถูก ทั้งสุขทั้งทุกข์คู่ ๆ กันมา. **เมื่อมันรู้จักทั้งสองอย่างดีแล้ว มันรู้จักเลือกเอง** ว่าฉันจะเอาแต่ฝ่ายนี้. ทีนี้มันก็จะ**รู้จักระมัดระวัง,** จิตก็มีนิสัยน้อมไปในทางที่จะระมัดระวัง **ไม่ปรุงเจตสิกประเภทเลวร้ายขึ้นมา.**

นี้พูดอย่างนี้เป็นพุทธศาสนา **ไม่มีพระเจ้าที่ไหนจะมาช่วย,** ไม่มีเทวดาผีสางที่ไหนจะมาช่วย, ไม่มีดวงดาวเคราะห์กรรมอะไร ที่ไหนจะมาช่วย, **มันอยู่ที่ผัสสะ โง่หรือฉลาด, แล้วจิตที่มันผ่านเวลามานาน ผ่านชีวิตมานาน** มันก็ค่อยรู้ว่า ทำอย่างไร; มันจึงจะปรุงความรู้สึกที่ฉลาดขึ้นมา กลายเป็นจิตที่ฉลาด.

เขาวางหลักไว้ให้ว่า **จิตนี้เป็นกลาง ๆ ไม่ใช่ดีไม่ใช่ชั่ว ไม่ใช่โง่หรือฉลาด; แต่มันเป็นสภาพที่รู้ได้,** รู้ได้เร็ว เป็นสิ่งที่รู้ได้ แล้วรู้ผิดก็ได้ รู้ถูกก็ได้, มันมีคุณสมบัติในตัวมันเอง; เพียงว่ารู้เท่านั้น รู้ได้ รู้เร็ว รู้เก่ง รู้เป็นสายฟ้าแลบเลย แต่ผิดก็ได้ถูกก็ได้. ฉะนั้น**จิตต้องได้รับการอบรม** ใครจะมาอบรมมัน ? **ตัวมันเองอบรมมัน,** ผู้อบรมกับผู้ถูกอบรม เป็นคนคนเดียวกัน, เรื่องบ้าหรือเรื่องดี มาพูดให้คนฟัง เขาไม่เชื่อหรอก ผู้สอนกับผู้เรียนคนคนเดียวกัน เรื่องบ้าหรือเรื่องดีก็อยู่ด้วยกัน. ฉะนั้นจิตเป็นผู้อบรมจิต, จิตเลยเป็นทั้งผู้ที่จะรู้สึกและถูกรู้สึก, เป็นทั้งผู้สอนและเป็นผู้เรียน.

ชีวิตแต่หนหลังมันเป็นมาอย่างนั้น มันมี**การสอนการเรียน** การเรียนการสอน**มาด้วยจิตดวงเดียว** จนจิตนี้

มันรู้ฝ่ายที่ดับทุกข์เพิ่มขึ้น ๆ ๆ เด็ก ๆ เกิดมา มันรู้เมื่อไรเล่า; มันไปจับแมลงป่องเล่นก็ได้ มันไม่รู้นี่; แต่ถ้าถูกแมลงป่องต่อยเอา หรืออะไรกัดเอา ทีหลังมันก็ไม่เอาแล้ว มันรู้แล้วมันฉลาดแล้ว; เป็นอย่างนี้เรื่อยมา เรื่อยมา จนถึงชั้นละเอียด ชั้นในจิตใจแท้ ๆ ว่าความคิดอย่างนี้เกิดขึ้นแล้วกัดทุกที, ความคิดอย่างนี้เกิดแล้วไม่กัด มันก็เลยรู้จักคิด รู้จักเลือกคิด แต่ในทางที่ไม่กัด.

จิตเรียนเองยังไม่พอต้องเป็นพุทธสาวกด้วย

ทั้งหมดนี้มันรวมอยู่ที่ว่า **ผัสสะที่เกิดขึ้นแต่ละครั้งมันสอนจิต. จิตเรียนสิ่งทั้งปวงโดยทางผัสสะ,** จิตเรียนโลกทั้งโลกโดยทางผัสสะ, จิตเรียนอารมณ์ทั้งหลายโดยทางผัสสะ, เกิดผัสสะทีหนึ่ง มันก็มีเรื่อง. ถ้าทำผิดมันก็กัดเอา, ถ้าทำถูกมันก็ไม่กัด; จิตมันก็ค่อยฉลาด ฉลาดขึ้นในทางที่จะไม่กัด. ดังนั้นเราจึงเว้นอะไรมาได้มากมายพอใช้เหมือนกัน; แต่**ยังไม่ถึงที่สุด** คือไม่อาจจะเว้นการเกิดกิเลสหรือเกิดทุกข์ได้. ดังนั้นจึง**ต้องมาเรียน,** จึง**ต้องมาศึกษาธรรมะในพระศาสนานี้ เพื่อช่วยให้ง่ายเข้าที่จะรู้เรื่องละเอียด ๆ** ที่พระพุทธเจ้าค้นพบโดยการตรัสรู้แล้วนำ

มาสอน. **ถ้าจะให้เรารู้เอง ก็ต้องรออีก,** ไม่ไหวนานเกินไป; เราอาศัยการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เราก็ได้รับความรู้มาทันทีเอามาศึกษา, เอามาใคร่ครวญให้มันเข้ารูป เข้ารอย แล้วดับทุกข์ได้.

ฉะนั้น **จำเป็นที่เราจะต้องเป็นสาวก;** *สาวก* ก็แปลว่า *ผู้ฟัง, ฟังสิ่งที่มีผู้พูดให้ฟัง คือ พระพุทธเจ้า.* เราเป็น**สาวก** แปลว่า **ผู้ฟัง; ครั้นฟังแล้วก็เอามาศึกษา แยกแยะ ใคร่ครวญเทียบเคียง;** พอเห็นลู่ทางว่านี้ดับทุกข์ได้ น่าจะลองดูเท่านั้น, แล้วก็ลองดูเถอะ, แล้วมันก็ดับทุกข์ได้จริง, แล้วก็เชื่อ แล้วก็ปฏิบัติมากขึ้น.

พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงสอนไม่ให้เชื่อทันที, สอนสาวกทั้งหลายว่า *ไม่ต้องเชื่อทันที เอาไปใคร่ครวญดูด้วยปัญญาอย่างดี ตามที่เป็นจริง* เรียกว่า *สัมมัปปัญญา ยถาภูตสัมมัปปัญญา -ปัญญาเห็นชอบตามที่เป็นจริง,* เอาไปใคร่ครวญดู ก็จะพอมองเห็นเค้าเงื่อน อันนี้ถ้าทำตามเข้าแล้ว มันจะไม่เกิดทุกข์, อันนี้ไปทำเข้าแล้วจะเกิดทุกข์, มันพอจะเห็นเค้าเงื่อนอย่างนี้ แล้วก็ไปลองดูซิ. ฝ่ายนั้นมันก็ให้เกิดทุกข์จริง ๆ เหมือนกัน, ฝ่ายหนึ่งมันก็ไม่เกิดทุกข์จริง ๆ ได้เหมือนกัน, ทีนี้เราก็เชื่อ.

นี้คือความรู้ที่ตั้งต้น เพราะผัสสะ อันสุดท้ายคือ ผัสสะต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า, ผัสสะต่อความจริงที่พระพุทธเจ้า ท่านได้สอนให้ เรียกว่า**ผัสสะให้เกิดสัมมาทิฏฐิ ให้เกิดการกระทำที่ดับทุกข์,** ให้เกิดทุกอย่างที่เป็นไปในทางฝ่ายดี. ถ้าไม่มีผัสสะในชั้นนี้ มันก็ไม่มีสัมมาทิฏฐิ มันก็ไม่มีความแน่นอน แน่ใจ หรือต้องการที่จะดับทุกข์โดยหลักเกณฑ์อันนั้น.

สติเป็นเครื่องช่วยให้ผัสสะมีด้วยวิชชา

เราผัสสะ คือสัมผัส แล้วก็**สัมผัสด้วยวิชชา** คือด้วยความรู้ที่ถูกต้อง ที่ได้สะสมมา ได้เล่าเรียน, แล้วก็**เอาสติมาทันเวลาที่สัมผัส;** สัมผัสเมื่อไรที่ไหน สติจะต้องเอาความรู้ ระลึกเป็นความรู้ขึ้นมาให้ทัน ว่ามันเป็นอย่างไร, ที่แท้จริงมันเป็นอย่างไร, **ถ้าสติไม่ระลึกขึ้นมาปัญญาก็เป็นหมัน,** เป็นหมันอยู่ก้นบึ้ง ไม่ขึ้นมาช่วยอะไรได้. ฉะนั้นอย่าอวดดีไปว่าความรู้มันจะช่วยได้, มันต้องมีเครื่องให้ระลึกขึ้นมาให้ทันแก่เวลา นั่นแหละคือสติ. เรามีความรู้มหาศาล แต่เป็นหมันก็ได้, ถ้าไม่มีสติเป็นเครื่องช่วยให้ระลึกขึ้นได้ทันเวลาครบถ้วนทุกเหตุการณ์. **สตินั้น**

เป็นผู้ใช้ปัญญา เป็นผู้ใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์; **ถ้าไม่มีสติแล้วความรู้ทั้งหลาย ก็เป็นหมัน;** ฉะนั้นอย่าดูถูกสติ.

อาตมาเคยพูดว่า **อะไร ๆ มันสำเร็จอยู่ด้วยสติ.** พวกฝรั่งบางคนเขาเอาไปเขียนล้ออยู่ก็มี ด่าด้วยว่าพูดโง่ ๆ ว่าอะไร ๆ สำเร็จด้วยสติก็ได้; เพราะเขามองกันคนละทาง. อาตมามองเห็นว่า **ถ้าไม่มีสติแล้วปัญญาก็ไม่มีความหมาย,** แล้วถ้าไม่มีสติแล้ว เรา**ผัสสะโง่ทั้งนั้นเลย;** ผัสสะโง่ ผัสสะอวิชชาทั้งนั้นเลย. ฉะนั้น**เมื่อมีสติอยู่ ผัสสะมันจะเป็นผัสสะลืมหู ลืมตา,** เฉลียวฉลาด แล้วก็ไม่ทำผิด; กลายเป็นว่า **เครื่องคุ้มครองป้องกันที่ดีที่สุดนั้น** มันจะ**เป็นสติมากกว่าที่จะเป็นปัญญา;** เพราะว่าอย่างไรเสียในสติมันมีปัญญาอยู่บ้างตามสมควร แต่มันไม่ใช่สิ่งเดียวกัน.

ถ้าให้บัญญัติ จำกัดความก็ว่า ปัญญาเฉย ๆ เรียกว่าปัญญา **ปัญญาที่เอามาใช้งาน**ใช้การอยู่ **นั่นคือสติ; ปัญญาที่เก็บไว้เฉย ๆ นั้นคือปัญญา, ปัญญาที่เอามาใช้ทันเวลาของผัสสะนี้คือสติ.** เหมือนกับว่า เงินที่เก็บไว้ในหีบ กับเงินที่มาซื้อของอยู่ที่ตลาดนี้มันเหมือนกันไหม ? คนหนึ่งก็ว่าเหมือน, ก็เงิน ๆ ด้วยกัน; แต่เงินหนึ่งมันเก็บอยู่ในหีบไม่ได้ไปใช้ประโยชน์อะไร. เงินนี้กำลังซื้อของกินอยู่ที่

ตลาด มันจะเหมือนกันอย่างไรได้; นี้มันเป็นวิธีพูด. เราจะต้องทำให้ความรู้ของเรานั้น เหมือนกับเงินที่เอามาซื้อของอยู่ที่ตลาด ไม่ใช่ฝากไว้ในธนาคาร.

เพราะฉะนั้นความรู้ที่มันมาก แล้วมันไม่มีประโยชน์อะไรก็มี; มันก็เป็นความรู้เหมือนกัน, คือความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด เพราะมันใช้ไม่ได้, หรือเพราะไม่ได้เอามาใช้. ระวังให้ดี, **คนที่มีความรู้มาก** ท่วมหัว **เป็นน้ำชาล้นถ้วยนี่เขาว่าได้แก่พวกครูบาอาจารย์.** พวกครูบาอาจารย์นี้มันใส่อะไรไม่ลงอีกแล้ว, มันเป็นน้ำชาล้นถ้วย, ความรู้มันเลยท่วมหัว เลยไม่มีประโยชน์อะไร. **ความรู้ท่วมหัว** ท่วมหู ท่วมตา ท่วมอะไรเสียเองนี่ **เพราะมันไม่มีสติ.**

ถ้าไม่มีสติแล้ว ผัสสะมันก็โง่, ผัสสะผิด เรียกว่าอวิชชาสัมผัส. **ผัสสะโง่** เรียกว่า **อวิชชาสัมผัส, ผัสสะฉลาด** เรียกว่า**วิชชาสัมผัส** อันหนึ่งขึ้นด้วยคำว่าวิชชา, อันหนึ่งขึ้นด้วยคำว่า อวิชชา. ผัสสะโง่ ผัสสะฉลาดคืออย่างนี้ **ผัสสะโง่ก็เรียกว่า ทำผิดในเรื่องผัสสะ.** ความทุกข์เกิดที่จิต เพราะทำผิดเรื่องผัสสะ. **ทีนี้เมื่อทำถูกความทุกข์จะไม่โผล่ เพราะไม่โง่เรื่องผัสสะ.** ทีนี้มีสติ**ตลอดเวลา ความทุกข์เกิดไม่ได้เพราะเข้าใจเรื่องผัสสะ.**

คำเดียวนะ จำไม่ได้ก็แย่มาก พูดคำเดียวแท้ ๆ ว่าผัสสะ, ผัสสะคำเดียวแท้ ๆ. พูดส่งท้าย พูดปิดบ่อน วันนี้ปิดบ่อน เลิก ก็พูดส่งท้าย พูดสรุป, พูดเป็นเข้มข้นที่สุดเลย เหลือแต่คำเดียวว่า **สิ่งที่ท่านทั้งหลายจะต้องรู้จักและควบคุมได้ นั้นคือสิ่งที่เรียกว่า** ผัสสะ ควบคุมไม่ได้ก็เกิดทุกข์, ควบคุมได้ก็ไม่เกิดทุกข์. **สติกับปัญญานี้จะควบคุมผัสสะ; สติเป็นผู้ใช้ปัญญา, ปัญญาเป็นเครื่องอุปกรณ์ให้สติมันใช้,** แล้วมันก็ควบคุมผัสสะได้. เรามี**ผัสสะถูกต้องแล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์เลย.**

แล้วมันคงจะน่าหัวที่ว่า เรื่องมันมีเท่านี้ แล้วเราไปทำให้มาก ๆ มากจนศึกษากันกี่ปีกี่ปีก็ไม่จบ, ไม่รู้ใครมันบ้า เรื่องมันมีเท่านี้. อาตมาบ้าก็ได้เพราะพูดไม่รู้จักจบ; ผู้เรียนบ้าก็ได้ เพราะว่าเรียนกันไม่รู้จักจบ, ฟังกันไม่รู้จักจบทั้งที่เรื่องมันมีนิดเดียวเท่านี้ คือ**ผัสสะ**คำเดียว **ครอบคลุมไปหมดทุกเรื่อง.**

เอาละ, เรื่องสุดท้ายมีเท่านี้ **ผัสสะคำเดียวพอ.**

ขอยุติการบรรยายส่งท้าย หรือว่าปิดประชุม. นี่ชั่วโมงหนึ่งแล้ว พูดเกินชั่วโมงเดี๋ยวเกิดผัสสะร้ายขึ้นมาอีก.

ตัวกู (: ความโง่ชั่วขณะ)

ตัวกู ! ตัวกู ! ! ตัวกู ! ! !
มิใช่สิ่ง มีอยู่ เป็นพื้นฐาน;
มันเป็นเพียง จิตพลุ่ง เฉพาะกาล
เมื่อเราท่าน โง่ไปบ้าง บางอารมณ์ ฯ

ตัวกู ! ตัวกู ! ! ตัวกู ! ! !
เพราะอวิชชา มาเป็นคู่ เข้าสู่สม
ในขณะ แห่งผัสสะ ปลุกระดม
ให้โง่งม ในเวทนา : ตัณหาครอง ฯ

ตัวกู ! ตัวกู ! ! ตัวกู ! ! !
เมื่อ "ความอยาก" เกิดอยู่ เต็มขมอง
พลุ่งต่อไป เป็น "ผู้อยาก" ที่ยึดปอง;
ผลสนอง เป็นยึดมั่น "ฉัน" หรือ "กู" ฯ

พุทธทาส อินฺทปญฺโญ

ถาม ท่าน ก่อน

“นับสิบก่อน” ตอนเกิด อารมณ์แรง
นั้นย่อมแปลง อารมณ์ร้าย ให้ดีได้;
“ถามท่านก่อน” ตอนจะทำ สิ่งใด ๆ
นี่ ความหมาย ตรงกัน ฉันรับรอง,

ถามท่านก่อน ! นั่นถามใคร รู้ไหมเล่า ?
คือทูลถาม พระพุทธเจ้า ในหม่อมขมอง
จะตรัสตอบ ถ้วนถูก ทุกทำนอง
ไม่ต้องหมอง หม่นใจ ไปจนตาย,

ตอนจะโกรธ จะละโมบ จะโง่เง่า
ตอนถูกเย้า ให้หมุนจี๋ เป็นผีร้าย
จะตีลูก หย่าคู่ ฯลฯ; อย่าดูดาย
หยั่งใจกาย **“ถามท่านก่อน”** ห่อนผิดเอย ฯ

พุทธทาส ๑๐๐ ปี
๒๗ พฤษภาคม ๒๔๔๙ - ๒๕๔๙

ความทุกข์เกิด

ความทุกข์ เกิดที่จิต,
เพราะเห็นผิด เมื่อผัสสะ.

ความทุกข์ จะไม่โผล่,
ถ้าไม่โง่ เมื่อผัสสะ.

ความทุกข์ เกิดไม่ได้,
ถ้าเข้าใจ เรื่องผัสสะ.

พุทธทาส ภิกขุ